

Katsauksia

Jussi Semi

Kaikille avoin, kaikille vapaa?

Tilallisen ulossulkemisen kolme säiettä

Johdanto

Suomalaisen yhteiskunnan ikärakenne on muuttunut radikaalisti. Tätä muutosprosessia ei voida palauttaa yksinomaan lukuihin ja taloudellisiin seikkoihin. Konkretisoituessaan arjen monilla tasoilla yhdeksi olennaisimmista huolenaiheista nousevat tilaratkaisut: ketä ja mitä varten kaupunkitilaa suunnitellaan. Tilalliset ratkaisut vaikuttavat keskeisesti siihen, millainen asema ikääntyneille muodostuu ja kuinka he kokevat kaupungin.

Käsitän vanhuuden muuttuvana ja suhteellisenä kategoriana, johon vaikuttavat erilaiset vuorovaikutussuhteet ja yhteiskunnalliset rakenteet. Puhuessani vanhuksista viitataan tällä myös ikääntyneisiin. Ymmärrän vanhuuden muodostuvan erilaisten riippuvuussuhteiden kautta. Käytännössä tämä tarkoittaa niitä suhteita, joita heillä on muihin ihmisiin, toimijoihin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Sen vuoksi vanhuksista ei tule automaattisesti vanhuksia, kuten ei myöskään nuorista nuoria (ks. Bourdieu 1985: 128–129).

Tässä katsauksessa huomioni on erityisesti tilallisuudessa ja sen vaikutuksessa vanhusten tilakokemukseen. Pohdin heidän asemaansa kaupunkitilassa ulossulkemisen näkökulmasta. En tarkoita ulossulkemisella kuitenkaan suoranaista tilallista eristämistä vaan lähinnä huomaamatonta ja ”sivistynyttä” poispyyhkimistä (Foucault 1998: 69–76; Vähämäki 2004: 31–35; Hardt & Negri 2005: 38–41).

Käsittelem ulossulkemista kolmen eri teeman kautta, jotka ovat sidoksissa marxilaisen filosofi Henri Lefebvren (1991; 1996) ajatteluun. Näistä ensimmäinen viittaa ikääntymiseen ja fyysisen kunnan rapistumiseen. Huomioni on näin ollen kaupunkitilan arkisessa käytössä. Toinen teemois-

ta keskittyy kaupunkitilan suunnitteluun ja vanhusten mahdollisuuden vaikuttaa kaupunkitilan luonteeseen suunnitteluprosessin yhteydessä. Kolmanneksi pohdin ulossulkemista muistojen ja eletyn tilan näkökulmasta. Ennen tätä käsittelem lyhyesti Lefebvren tilakäsitystä, minkä jälkeen lähestyn valtaa ja vallan tematiikkaa ranskalaisen teoreetikon Michel Foucault’n ajattelusta käsin. Lopuksi teen yhteenvedon tekstistäni.

Kolme tilaa

Tilallisuus on kiinteästi läsnä teoissa, minkä vuoksi arkipäiväinen elämä ei muotoudu tyhjiössä. Henri Lefebvrelle (1991; 1996) tila rakentuu avoimena ja jatkuvasti muuttuvana kokonaisuutena. Vuorovaikutussuhteet ja vastavuoroiset prosessit vaikuttavat siten merkittävästi sen olemukseen.

Lefebvre (1991: 33, 38–39) jäsentää tilan ja sen tuottamisen kolmen eri ulottuvuuden pohjalta. Hän puhuu tilallisesta käytännöstä (*spatial practice*), tilan representaatioista (*representations of space*) ja representaation tiloista (*spaces of representation*). Käsitteistä ensimmäinen viittaa ihmisten arkisiin toimintatapoihin ja rutiineihin, joiden myötä tilaa tuotetaan määrätynlaiseksi kokonaisuudeksi. Kysymys on havaitusta tilasta (*l’espace perçu; perceived space*). Toinen termi on käsitteellistetty tila (*l’espace conçu; conceived space*). Se voidaan mieltää diskursseiksi tilasta (*discourses on space*), minkä vuoksi huomio kohdentuu myös tiedon loogisuuden ja sen muotoihin. Samalla tilan representaatiot kuljettavat mukanaan teorioita, ideologioita koodeja ja tuotantosuheteisiin kiinnittyneitä tilakäsityksiä. Kyse on tilastoista, suunnitelmista ja asiakirjoista, joiden pohjalta ihmisten arkipäiväistä ympäristöä muokataan ja tuotetaan. Käsitteistä kolmas

tarkoittaa elettyä elämää ja ihmisten tapaa antaa merkityksiä. Representaation tilat ovat Lefebvrelle elettyä tilaa (*L'espace vécu; lived space*), ja ne voidaan mieltää tilan diskurssiksi (*discourse of space*). (Shields 1999: 161, 163.)

Lefebvre on erityisesti korostanut käsitteellistetyt, eli abstraktin, ja eletyn tilan välistä ristiriitaa. Lefebvren (1991: 33, 38–39, 41) mukaan abstrakti tiläkäsitys on ominaista suunnittelijoille, teknokraateille, insinööreille ja tieteen tekijöille. Heidän yhtenä tehtävänä on määritellä, luokitella ja redusoida ihmisten kokemusmaailmaa, minkä vuoksi abstrakti tila saattaa ajoittain olla kaukana yksilöiden arkisesta elämästä ja sitä kautta tapahtuvasta merkityksenannosta. Vaikka kyseessä on monesti pelkkiä papereita ja tietokoneissa olevia tiedostoja, aikaa myöten ne usein realisoituvat erilaisina alueina ja fyysisinä rakenteina.

Tilallisuutta tuotetaan määritelmien ja rajausten kautta, jotka taas ovat sitoutuneina määrättyihin moraal- ja todellisuuskäsityksiin. Tällöin joudutaan myös väistämättä pohtimaan olennaisen ja epäolennaisen sekä normaalin ja epänormaalin välistä rajaa. Kun tilaa tuotetaan tietystä näkökulmasta käsin ja määrättyä tarkoitusta varten, osa toimijoista suljetaan automaattisesti ulos. Suunnitelmat eivät huomioi kaikkia osapuolia yhdenvertaisesti, ja toteutuessaan ne saattavat rajoittaa arkista toimintaa.

Suvereniteetista kontrolliin

Lefebvrelle kaupunkiin ja kaupunkimaisuuteen kuuluu mahdollisuus työstää ja määritellä tilaa vapaasti (ks. Mitchell 2003: 17–23). Laajemmassa mielessä kyse on vallasta ja valtasuhteista, muttei kuitenkaan Lefebvren määrittelemässä muodossa. Pikemminkin valta on tässä yhteydessä ymmärrettävä harjoittamisena eikä niinkään omistamisena (Kusch 1993: 108–109; ks. myös Gregory 1994: 366–367; Flynn 2007; Harvey 2007). Tämä Michel Foucault'n (esim. 1982; 1998; 2007) ajatteluun kietoutuva näkemys korostaa toimintakentän muovaamista ja subjektien tuottamista. Foucault'lle subjekti kuuluu erottamattomasti vallitsevaan tieto–valta–järjestelmään. Samalla hän kuitenkin korostaa vastarinnan keskeisyyttä: valta elää vapaudesta, ja siksi valta seuraa aina vastarinnan ja vapauden voimia (Foucault 2007; Vähämäki 2009: 184; Cadman 2010).

Vallan muotoutumisessa on kuitenkin eroavaisuuksia eri aikakausina ja yhteiskuntamuodostelmissa. Foucault'hon (1998; 2000; 2007; ks. myös Deleuze 2005) nojautuen valtasuhteiden muutos

voidaan tulkita siirtymänä kohti kontrolliyhteiskuntia. Foucault (2007: 1–23; ks. myös Rabinow 1989: 14–26) määritteli valtatekniikat kolmen eri valtamuodon kautta. Ensimmäinen näistä on suvereniteetti, jossa tilan perusyksikkönä toimii maa-alue. Kyse on kuninkaan kunniaa ylläpitävää jatkuvasta valvonnasta. Suvereniteetin valta on yksilöihin suora, jolloin se hallitsee ihmisiä elämän ja kuoleman kysymyksissä (Oksanen 2006: 118–119). Toisena valtamuotona Foucault'n ajattelussa jäsentyy kuri. Foucault'lle (2000: 273–279) kuri toimii modernin vallankäytön ytimenä. Samalla se ilmenee myös valvonnan tasolla, minkä johdosta erilaisilla arkkitehtonisilla ratkaisuilla pyritään vaikuttamaan yksilöihin ja heidän käyttäytymiseensä. Tämä kuitenkin vaatii jatkuvaa tarkkailua. Sen ohella kuriin kuuluu olennaisesti luokittelu, määrittely ja tilan analyttinen järjestely. Sitä myöten luodaan myös eroja: sairaat erotellaan terveistä, lapset aikuisista, normaalit epänormaaleista, laiskat ahkerista ja vaaralliset vaarattomista. Michael Hardtin ja Antonio Negrin (2005: 38–40) mukaan kuriyhteiskunnassa on keskeistä kurin ylläpitäminen sanktioiden ja sääntelyiden avulla. Yhteiskunnan toiminta ja yksilöiden kiinnittyminen sen valtaan perustuu erilaisten instituutioiden olemassaololle, jollaisia ovat esimerkiksi koulut, hoitolaitokset, sairaalat, tehtaat ja armeija. Hardt ja Negri toteavat vallan olevan yksilöihin nähden staattinen: kurinalaisuus kyllä kiinnittää yksilöt instituutioihin, mutta se ei täysin pysty alistamaan heitä.

Filosofi Gilles Deleuze (2005: 118–119, 132) toteaa Foucault'n sijoittaneen kuriyhteiskunnat pääasiallisesti 1700- ja 1800-luvuille, vaikka niiden huippukohta ajoittuu 1900-luvun alkupuolelle. Heti toisen maailmansodan jälkeen on Deleuzen mukaan siirrytty hiljalleen kohti kontrolliyhteiskuntia. Toisin kuin kuriyhteiskunnassa, kontrolliyhteiskunnassa normalisointiin tähtäävät ja päivittäisiä käytäntöjä ylläpitävät kuriapparaatit yleistyvät entisestään niin, että kontrolli ei enää ole sidoksissa yksinomaan sosiaalisten instituutioiden rakenteisiin (Hardt & Negri 2005: 39). Kontrolliyhteiskunnan vallan luonne muuttuu siten biopoliittiseksi. Tätä kolmatta valtatekniikkaa Foucault (1998; 2007: 1–23) kutsuu biovallaksi. Sen keskeisin tehtävä on elämän läpikohtainen haltuunotto ja sen hallinta. Valta ilmenee tässä yhteydessä kansalaisten tietoisuuteen vaikuttavana kontrollina, jolloin se on yhteydessä yhteiskunnallisen elämän jokaiseen aineosaan ja siten myös ihmisten kehollisuuteen. (Hardt & Negri 2005: 39–41.) Kalifornialainen antropologi Paul

Rabinow (1989: 15) määrittelee tämänkaltaisen valtatekniiikan kohdistuvan tietystä ympäristöstä elävään väestöön.

Erotuksena kuriyhteiskunnasta kontrolliyhteiskuntaa ei Deleuzen (2005: 119–135) mukaan luonnehdi suljetut ja eristetyt tilat. Sitä vastoin keskeistä kontrolliyhteiskunnassa on näennäinen avoimuus, rajaton lykkääminen ja kontrollin jatkuvuus. Sen seurauksena ei hänen mukaansa koskaan lopeteta mitään: jatkuva koulutus korvaa koulun ja yritys tehtaan. Kun kuriyhteiskunnassa ihmisiä organisoitiin suljettujen tilojen puitteissa, kuten psykohistorioitsija Ilkka Levä (2003: 448–449) toteaa, kontrolliyhteiskunnassa yksilöä suojaava sisä- ja ulkopuolisen välinen jako on murtunut. Levä tulkitsee välittömyyden ja järjestelmien avoimuuden sysäävän paineet ihmisten harteille. Toisin sanoen yhteiskunnalliset ja rakenteelliset ongelmat nähdään yksittäisen henkilön ”kyvyttömyytenä” ja ”heikkoutena”. Näin ollen biovallassa, ja siten myös kontrolliyhteiskunnassa, on kysymys ulkoisen hallinnan kääntymisestä itsensä hallinnan tekniikoiksi (Vähämäki 1998: 148; 2009).

Kontrolliyhteiskunnassa ihmisiä ei pyritä hallitsemaan suoranaisten tilallisten eristämisen avulla vaan ”sivistyneen” hienotunteisesti. Keskeisessä asemassa on jatkuva kontrollointi riskiarviointien ja teknisten laitteiden kautta (Diken & Laustsen 2006: 450–451.) Todellisuuden säätely tapahtuu erilaisten komponenttien välityksellä. Kontrollimekanismit pyrkivät huomioimaan pisteet, joissa asiat tapahtuvat. Kontrolli ei siten kerro, mitä kulloinkin on tehtävä, vaan sen tavoitteena on vaikuttaa ennen kaikkea asioiden luonteeseen. (Foucault 2007: 46–47.)

Kuriyhteiskunnan hajoaminen on tuottanut vapauden illuusion, minkä seurauksena vapaudet ja alistamisen muodot ovat sekoittuneet toisiinsa (Könönen 2006: 426). Kaupungeissa tämä voi ilmetä esimerkiksi lisääntyneenä kameravalvontana (ks. Koskela 2003; 2004) ja sitä kautta tapahtuvana tilan kontrollointina. Niinpä tila voi toimia pikemminkin mukaan ottamisen kuin suoranaisten ulossulkemisen puitteissa, minkä seurauksena yksilöiden tilallinen ohjailu tapahtuu heidän halujensa ja tarpeidensa hallinnan kautta (Allen 2006). Erilaiset tilat tuotetaan näennäisesti ”vapaiksi”, jolloin niiden käyttäjille muodostuu illuusio avoimesta kaupungista ja mahdollisuudesta osallistua sen tuottamiseen. Vapauden tilojen tuotanto on ensisijaista, sillä ilman sitä valta ei pysty toimimaan. Mikään valta ei elä ilman vapautta (Vähämäki 2009: 184).

Ulossulkemisen kolme säiettä

Kaventuva kaupunki

Ihmisten ikääntyessä heidän fyysisessä kunnossaan tapahtuu vääjäämättömiä muutoksia. Sen seurauksena myös suhde arkiseen ympäristöön muuttuu. Vaikka yhä useammat ikääntyneet ovat aikaisempaa parempikuntoisia, vanhuusikään kuuluu terveysongelmia ja kehollisen toimintakyvyn rappeutumista (Myrskylä 2005: 25). Tarkastelen tätä teemaa kolmesta eri näkökulmasta. Näistä ensimmäinen liittyy arkkitehtuuriin ja tilan fyysisiin ominaisuuksiin.

Kaupunkimaisessa ympäristössä fyysisen kunnan rapistuminen ilmenee kenties kaikkein selvimmin. Siitä syystä vanhuksille kaupunki voi jäsentyä täysin erilaisesta näkökulmasta kuin muulle väestölle: ”normaaleina” pidetyt fyysiset rakenteet ilmenevät helposti esteinä ja liikkumista vaikeuttavina tekijöinä. Sen seurauksena vanhuksilla ei ole välttämättä samanlaisia toimintamahdollisuuksia kuin nuoremmilla ikäluokilla (Phillips *et al.* 2005: 148).

Kysymys on monelta osin samasta asiasta kuin vanmaisten asemasta kaupunkitilassa. Kaupunkitutkija Brendan Gleesonin (2001: 256–258) mukaan invalideilla ei ole nykyisenkaltaisissa kaupungeissa täysipainoista mahdollisuutta osallistua urbaaniin sosiaaliseen elämään. Hän toteaa modernin kaupungin turvaavan ainoastaan ”normaalien” ihmisten tarpeet, minkä seurauksena heistä poikkeavat jäävät alttiiksi erilaisille ympäristöllisille riskeille. Arkkitehtuuri ja erilaiset fyysiset rakenteet vaikuttavat keskeisesti kaupungin avoimuuteen. Gleeson huomauttaakin syrjinnän tulevan ilmi liikkumista vaikeuttavien fyysisten esteiden, arkkitehtonisten ratkaisuiden ja julkisten liikkumisvälineiden muodossa. Yhteiskunnan tapa tuottaa tilaa ei siten huomioi tasapuolisesti kaikkia väestöryhmiä. Esimerkiksi portaista, hisseistä, oven sulkijoista ja maanpinnan kaltevuudesta voi muodostua merkittävä este osana liikkumista ja sosiaalisia vuorovaikutussuhteita (Golledge & Stimson 1997: 492–495).

Kyse on monelta osin teknologian ja teknisten ratkaisuiden kytkemisestä ihmisten arkiseen elämään. Teknistäminen ei ole täysin ongelmatonta, sillä siihen sisältyy lukuisia ihmisten ohjailuun kytkeytyviä kysymyksiä. Teknologia ei ainoastaan helpota yksilöiden elämää vaan tuottaa määrätynkaltaisia subjekteja. Kun yhteiskunnalliset ongelmat palautetaan yksinomaan teknisiksi kysymyksiksi, vähennetään samalla subjektiivisia

toiminnan mahdollisuuksia (ks. Vähämäki 2009: 148–154). Näin ollen avoimeksi tarkoitettua kaupungista voikin nopeasti muodostua suljettu ja kontrolloitu kaupunki.

Toinen näkökulma liittyy autoliikenteeseen. Kun ihmiset ikääntyvät, joutuvat he jossain vaiheessa luopumaan ajokortistaan ja mahdollisuudesta käyttää omaa autoaan. Sen seurauksena he ovat pakotettuja liikkumaan jalan tai polkupyörällä elleivät sitten käytä julkisia kulkuvälineitä. Samalla myös heidän asemansa arkisessa kaupunkitilassa muuttuu, sillä jalankulkijoina ja polkupyöräilijöinä yksilöillä ei ole samanlaisia toimintamahdollisuuksia kuin autoilijoilla.

Pyöräilijät ja jalankulkijat ovat liikenteessä monesti toissijaisessa asemassa (Toiskallio 1996). Vaikka kaupunkikeskustoja on kehitetty viime aikoina yhä enemmän kevyen liikenteen ehdoilla, suomalaisen liikennepolitiikkaan ja -suunnitteluun on kuulunut pyöräilyn merkityksen vähättely (Kallioinen 2001). Kun kaupunkia muokataan autoliikenteen ehdoilla, karsii se väistämättä monia ryhmiä ulkopuolelle. Vanhusten kohdalla tämä voi tarkoittaa kaupunkitilan muuttumista aikaisempaa uhaavammaksi ja turvattommaksi, minkä seurauksena siellä liikkumista pyritään välttämään. Heillä ei siten ole mahdollisuutta osallistua tilan tuottamiseen oman arkipäiväisen liikkumisen muodossa samassa suhteessa kuin autoilevalla väestöllä. Vaikka kaupunkitilasta esteitä poistamalla pyritäänkin mahdollistamaan vapaa liikkuminen, se ei sinällään tee tilaa avoimeksi. Paljon keskeisemmälle sijalle avoimuuden suhteen sitä vastoin nousee oma uskallus, autoliikenteen määrä sekä sen tilallinen asemoituminen.

Kolmas näkökulma fyysisen kunnon rapistumiseen liittyy tilan supistumiseen. Käytännössä tämä tarkoittaa ikääntyneiden toimintatilan kaventumista niin, että julkisessa tilassa liikutaan yhä harvemmin ja entistä pienemmällä säteellä (ks. Niemi & Pääkkönen 2002: 67, 72–73.) Vanhusten elämänpiiri on näin ollen sitoutunut pääasiallisesti yksityiseen tilaan. Ikääntymisen seurauksena kodista muodostuu entistä tärkeämpi paikka, jonka siisteys ja järjestys etenkin naisille symbolisoivat fyysistä ja sosiaalista kyvykkyyttä (Mowl *et al.* 2000: 193–195). Pohjimmiltaan kyse on vanhusten arkisen toimintaympäristön kaventumisesta. Koska fyysinen kunto ei mahdollista aikaisemman kaltaista liikkumista, myös kaupunkitilan käyttö supistuu huomattavasti. Samalla käsitys kaupungista muotoutuu yhä enemmän toisen käden tietolähteiden kautta.

Kaksi todellisuutta

Kaupunkitilaan vaikuttaa oleellisella tavalla suunnittelu. Arkkitehtuuriset ratkaisut ainakin osittain muokkaavat ja ohjaavat ihmisten arkista elämää. Suunnittelu ei kuitenkaan nojaa tyhjän päälle, sillä sen taustalla vaikuttavat ideologiat ja yhteiskunnan arvomaailma. Kaupunkitilan avoimuus ja ikääntyneiden ulkosulkeminen rakentuu tässä yhteydessä käsitteellisen tason kautta. Kyse on uusliberalistisen ideologian sulautumisesta osaksi kaupunkien kehittämistä, minkä seurauksena vanhusten kokemusmaailma ja arkinen toimintatila eivät välttämättä mukaudu ulkoisiin ehtoihin.

Viime aikoina uusliberalismi on noussut hegemoniseen asemaan poliittis-ekonomisissa käytännöissä ja yleisissä ajattelutavoissa (Harvey 2006: 145; ks. Patomäki 2007: 36–54). Uusliberalismi voidaan ajatella hallintarationaliteettina, jonka tarkoituksena on luoda muista subjekteista riippumattomia kansalaisia. Hallinnan tutkijat Peter Miller ja Nikolas Rose (1997: 131–140) toteavat uusliberalismin toimivan ennen kaikkea yksilöllistä ”yrittäjyyttä” korostavana hyvinvointijärjestelmän kritiikkinä. Sen avulla yhteiskunnasta tehdään luova ja tuottava kokonaisuus, minkä seurauksena tulevaisuuden kustannukset siirretään valtiolta yksityiselle kansalaiselle. He korostavat myös asiantuntijoiden roolin muutosta: asiantuntijoiden tehtävänä ei ole hoivata vaan laskea kasvavirtoja ja tehokkuutta. Kyse ei ole kuitenkaan valtion roolin vähenemisestä. Kun klassinen liberalismi yritti rajoittaa valtion toimintaa, uusliberalismissa valtion toiminta nousee keskeiselle sijalle etenkin sen ylläpitäessä ja turvatessa kilpailua ja toimintaedellytyksiä. Valtion tehtävänä on näin ollen tuottaa vapauden tiloja, joissa markkinat kertovat, mikä on hyvää tai huonoa. Sen seurauksena markkinoista muodostuu eroja ja ”huippuja” tuottava totuuden mitta. (Foucault 2008; Vähämäki 2009: 195–216.)

Uusliberalistisesta ideologiasta on tullut myös keskeinen osa kaupunkien kehittämistä ja kaupunkitiloja. Kaupunkisuunnittelu on ollut entistä enemmän sidoksissa globaalitalouteen ja laajempaan muutosprosessiin (ks. Vuolteenaho 2005; Jauhainen & Niemenmaa 2006). Sen seurauksena esimerkiksi kaupunkikeskustat on pyritty suunnittelemaan kaupallisesti vetovoimaisiksi kokonaisuuksiksi (Nevalainen 2004: 170–187; Vuolteenaho 2005). Niinpä kyse ei ole ainoastaan kaupunkitilan fyysistä rakennelmista sinällään vaan siitä, kenen ehdoilla ja mitä tarkoitusta varten niitä tuotetaan.

Vanhusten kohdalla tämä merkitsee osittaista tai lähes täydellistä ulossulkemista kaupunkitilasta erityisesti käsitteellisessä mielessä. Toisin sanoen ikääntyneet joutuvat toimimaan osana sellaisia rakenteita, jotka eivät aina vastaa parhaalla mahdollisella tavalla heidän tarpeisiinsa. Markkinavetoisen suunnittelupolitiikan korostaessa kaupallisuutta, yrittäjyyttä ja kassavirtoja yksilöiden eletty elämä ja biologinen ikä unohtuvat helposti takalalle. Kaupunkitilasta muodostuu ikääntyneille kaikkine merkityksineen ulkopuolinen kokonaisuus, jonka rakentumiseen ei kovin helposti päästä vaikuttamaan.

Vanhuksille tietyt paikat kaupunkitilassa eivät välttämättä ole mitä tahansa paikkoja, sillä niillä voi olla hyvin merkittävä asema elämänhistoriallisesta kontekstista tarkasteltuna. Monesti tämä tarkoittaa ulkoisten muutosten ja vanhusten kokemusmaailman kohtaamattomuutta. Mitä enemmän kaupunkia kehitetään kaupallisuuden ehdoilla ja nuorempia ikäryhmiä varten, sitä vähemmän se kohtaa ikääntyneiden tavan antaa merkityksiä tilalle.

Tapa hahmottaa tilaa ei sulaudu yhteiskunnan muutokseen mutkattomasti. Jos tilaa tuotetaan ainoastaan nykyisyyden ehdoilla ja rahataloutta varten, monet immateriaaliset arvot jäävät sen seurauksena helposti toissijaisiksi. Siksi ei ole välttämättä kovin yllättävää, mikäli vanhus tuntee itsensä kaupunkitilassa muukalaiseksi: yhtäältä sisäpuolinen, mutta samalla kuitenkin ulkopuolinen (Simmel 2005: 76–84). Tämä paradoksaalisuus jäsentyy myös Lefebvren (1996) näkemysten pohjalta: kuinka työstää kaupunkitilaa omien tarpeiden pohjalta ja omasta elämänhistoriallisesta kontekstista käsin, kun samanaikaisesti se rakentuu yhä enemmän tuotteena ja vaihtoarvona.

Näkymättömän kunnioitus

Kokemus kaupungista ei synny pelkästään nykyisyydestä käsin, sillä myös menneisyys vaikuttaa oleellisesti tilatulkintoihin. Tilan avoimuutta ja vanhusten tilallista ulossulkemista voidaan tarkastella eletyn tilan ja muistojen kautta. Tällöin ollaan tekemisessä sekä arkipäiväisen ympäristön historiallisten kerrostumien että utooppisten, uutta luovien tilakäsitysten kanssa (Shields 1999: 161, 163).

Lefebvrelle (1991: 33, 39–42) eletty tila ei ole alistainen säännöille; se ponnistaa muistoista, unelmista, mielikuvista ja symboleista. Tämä tarkoittaa tilan tulkintoja, tapoja antaa tilalle merkityksiä. Tästä syystä hän ei usko, että fyysinen tila pystyisi

aukottomasti kontrolloimaan ihmisiä ja heidän arkista toimintaa. Tilallisuuden luonteeseen Lefebvren ajattelussa kuuluukin, että yksilöillä on kyky ottaa kriittistä etäisyyttä valitseviin asiantiloihin ja siten toimia omista lähtökohdistaan käsin.

Ihmisten muistot ja eletty elämä kietoutuvat osaksi kaupunkia. Niiden pohjalta fyysistä tilaa arvotetaan ja sille annetaan merkityksiä. Muistojen kautta kaupunki ”herää henkiin”. Lefebvre huomauttaa tilan olevan suoraan eletty erilaisten symbolien ja mielikuvien välityksellä. Tämä käyttäjien tila ”puhuu” tunnepitoisten keskustusten kautta, jotka ovat saattaneet näytellä merkittävää osaa yksilöiden elämässä. Lefebvren mukaan eletty tila kietoo näin ollen itseensä nautinnon, toiminnan ja elettyjen tapahtumien alueen.

Vanhuksille menneisyys voikin olla keskeisesti läsnä kaupunkitilan tulkinnassa. Siksi on mahdollista havaita, kuinka rakennettu ympäristö voi säilyttää, palauttaa ja tuottaa mieliin muistoja (Saarikangas 2002: 63). Tietyt paikat ja fyysiset tilat voivat saada ikääntyneiden taholta täysin eri merkityksiä kuin nuorempien ikäryhmien jäseniltä. Niillä voi olla henkilökohtaisesti tärkeä merkitys, ja samalla ne voivat toimia kiintopisteinä kaupunkiympäristössä. Kaupunkitilan fyysinen ympäristö onkin ymmärrettävä osana yksilöiden identiteettiä ja heidän tietoisuuttaan. Se toimii sekä muistojen säilyttäjänä että niiden mieleen palauttajana.

Kaupunkitilan suunnittelu ei vaikuta ainoastaan vanhusten arkiseen liikkumiseen ja toimintatilan muotoutumiseen. Kun kaupunkitilaa muutetaan suunnittelun kautta, saatetaan samalla hävittää vanhusten tärkeiksi kokemia paikkoja ja muistoja. Abstraktin tilan musertava voima ja siihen limittyvä ulossulkeminen ovat yhteydessä muistojen ja kokemusten poispyyhkimiseen. Tässä huomaamattomassa muutosprosessissa yksilö jää vuorovaikutussuhteiden kynnykselle, jolloin, deleuzelaisittain tulkittuna, ketään ei suoranaisesti eristetä. Kyse on siis kommunikaatiosta ja kommunikaatioverkostoista, minkä seurauksena puheesta, tekemisestä ja tiedosta tulee oleellista. Siksi myös asioiden luonnetta ohjaavaan totuuden määrittelyyn voivat osallistua vain määrätty tahot. Biovallan tekniikat kytkeytyvät näin ollen ihmisten elämään ympäristön ja vuorovaikutusverkostojen kautta. (Häkli 2002; Vähämäki 2004: 34, 47–49; Foucault 2007.) Oikeus kaupunkiin, Lefebvrelle (1996) mukaillen, on erilaisuuden ja poikkeavien näkökantojen kunnioitusta. Samalla se on myös näkymättömän, subjektiivisen tiedon tasavertaista hyväksymistä.

Monimuotoinen kaupunki

Mikäli sitoudutamme ajattelumme yksinomaan vaihtoarvoon, emme ole välttämättä kykeneväisiä näkemään niitä merkityksiä, joita ei voi mitata määrällisillä indikaattoreilla. Tunteita ja merkityksiä ei voi numeroida eikä laskea. Kokemusten ja muistojen huomioita jättäminen tuottaa homogeenista kaupunkitilaa. Se ei kunnioita vanhuksia eikä heidän tapaansa antaa merkityksiä kaupungille.

Eikö tilojen tulisi siten olla avoimia myös merkityksenannon suhteen? Sokea yhteiskunta ja kaupunkisuunnittelu eivät pysty näkemään näkymättömän monimuotoisuutta, mikäli se toimii ainoastaan rahatalouden ja näkyvän ehdoilla (ks. myös Häkli 1997: 52). Julkisen tilan tulisi olla julkista ja suvaitsevaa myös eletyn elämän näkökulmasta katsottuna.

Kaupunki ei palaudu yhteen kaavaan tai malliin, sillä sen tilat ovat sulautuneena erilaisiin elämäntilanteisiin ja yksilöllisiin kokemuksiin. Ei siis ole olemassa mitään suurta massaa tai väestönosaa, jota varten kaupunkitiloja olisi ehdottomasti rakennettava. Suurten massojen olemassaolon nojavana poliittinen retoriikka on lähtökohdiltaan virheellistä. Vallan välineenä se ei tuota oikeudenmukaista ja kaikille tasa-arvoista tilaa vaan pikemminkin pyrkii oikeuttamaan ja uusintamaan vallitsevat valtasuhteet. Koska yhteiskunta on kaikille levittäytyvä ja pakeneva vailla transsendenttia ulottuvuutta oleva muodostelma, on sen myötä huomioitava subjektiivisuuksien kyky rakentaa ja tuottaa itse tilaansa (Foucault 2003; Vähämäki 2009: 48). Siksi aikatilallisuuksista on löydettävä murtumia ja säröjä, joiden kautta olisi mahdollista avata uudenlaisia elämän ja toiminnan tapoja.

Subjektiivisuuksia huomioimaton päätöksenteko ja kaupunkisuunnittelu on kykenemätön kunnioittamaan ihmisten halua tuottaa kaupunkitilaansa itse. Miksi siis ainoastaan taloudellisesti tuottoisa saa oikeutuksensa? Kenties kyse on kaapekatseisuudesta ja näkymättömän kaupungin huomioimattomuudesta.

Lähteet

Allen, John (2006). Ambient power: Berlin's Potsdamer Platz and the seductive logic of public spaces. *Urban Studies* 43:2, 441–455.

Bourdieu, Pierre (1985). *Sosiologian kysymyksiä*. Vastapaino, Tampere.

Cadman, Loiusa (2010). How (not) to be governed: Foucault, critique, and the political. *Environment and Planning D: Society and Space* 28:3, 539 – 556

Deleuze, Gilles (2005). *Haastatteluja*. Gilles Deleuzen ja

Félix Guattarin haastatteluja ja kirjoituksia. Tutkijaliitto, Helsinki.

Diken, Bülent & Laustsen, Carsten Bagge (2006). The camp. *Geografiska Annaler B: Human Geography* 88:4, 443–452.

Flynn, Thomas (2007). Foucault among the geographers. Teoksessa Crampton, Jeremy W. & Elden, Stuart (toim.) *Space, knowledge and power. Foucault and geography*. Ashgate, Aldershot, 59–64

Foucault, Michel (1982). Afterword. The subject and power. Teoksessa Dreyfus, Hubert L. & Rabinow Paul *Michel Foucault: beyond structuralism and hermeneutics*. The University of Chicago Press, Chicago, 208–226.

Foucault, Michel (1998). *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Gaudeamus, Tampere.

Foucault, Michel (2000). *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Keuruu.

Foucault, Michel (2003). "Society must be defended". *Lectures at the Collège de France, 1975–76*. Penguin Books, London.

Foucault, Michel (2007). *Security, territory, population. Lectures at the Collège de France, 1977–78*. Palgrave Macmillan, New York.

Foucault, Michel (2008). *The birth of biopolitics. Lectures at the Collège de France, 1978–79*. Palgrave Macmillan, New York.

Gleeson, Brendan (2001). Disability and the open city. *Urban Studies* 38:2, 251–265.

Golledge, Reginald G. & Stimson, Robert J. (1997). *Spatial behavior: a geographic perspective*. The Guilford Press, New York.

Gregory, Derek (1994). *Geographical imaginations*. Blackwell, Cambridge.

Hardt, Michael & Negri, Antonio (2005). *Imperiumi*. WSOY, Helsinki.

Harvey, David (2006). Neo-liberalism as creative destruction. *Geografiska Annaler B: Human Geography* 88:2, 145–158.

Harvey, David (2007). The Kantian roots of Foucault's dilemmas. Teoksessa Crampton, Jeremy W. & Elden, Stuart (toim.) *Space, knowledge and power. Foucault and geography*. Ashgate, Aldershot, 41–47

Häkli, Jouni (1997). Näkyvä yhteiskunta. Kansalaiset ja kaupunkisuunnittelun logiikka. Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille & Tani, Sirpa (toim.) *Tila, paikka ja maisema. Johdatus uuteen maantieteeseen*. Vastapaino, Tampere, 37–52.

Häkli, Jouni (2002). Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun tiedonpolitiikka. Teoksessa Bäcklund, Pia, Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) *Osaliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus, Helsinki, 110–124.

Jauhainen, Jussi S. & Niemenmaa, Vivi (2006). *Alueellinen suunnittelu*. Vastapaino, Tampere

Kallioinen, Johanna (2001). Pyöräily liikennesuunnittelussa – häiriö, ratkaisu vai pelkkää liikuntaa? *Yhteiskuntasuunnittelu* 39:2, 29–49.

Koskela, Hille (2003). Pelon politiikka ja vaarojen hurma. *Oikeus* 32:3, 278–285.

Koskela, Hille (2004). Webcams, TV shows and mobile phones: empowering exhibitionism. *Surveillance & Society* 2:2–3, 199–215.

Kusch, Martin (1993). *Tiedon kentät ja kerrostumat. Michel Foucault'n tieteen tutkimuksen lähtökohdat*. Pohjainen, Oulu.

- Könönen, Jukka (2006). Leiri. Teoksessa Jakonen Mikko, Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.) *Uuden työn sanakirja*. Tutkijaliitto, Helsinki, 420–429.
- Lefebvre, Henri (1991). *The production of space*. Blackwell, Oxford.
- Lefebvre, Henri (1996). Right to the city. Teoksessa Henri Lefebvre: *writings on cities*. Blackwell, Oxford, 61–181.
- Levä, Ilkka (2003). Turvattomuus ja uhriutumisen yhteiskunnallisena ryhmäfantasia. *Oikeus* 32:4, 448–450.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (1997). Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Gaudeamus, Tampere, 111–149.
- Mitchell, Don (2003). *The right to the city. Social justice and the fight for public space*. The Guilford Press, New York.
- Mowl, Graham, Pain, Rachel & Talbot, Carol (2000). The ageing body and the homespace. *Area* 32:2, 189–197.
- Myrskylä, Pekka (2005). Tallella ikä eletty... Ikääntyminen tilastoissa. Yhteenveto. Teoksessa Myrskylä, Pekka (toim.) *Tallella ikä eletty... Ikääntyminen tilastoissa*. Tilastokeskus, Helsinki, 17–33.
- Nevalainen, Jaana (2004). *Tilapelin tiedonpolitiikat. Kamp-päilu kaupunkikeskustan muutoksesta*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 67, Joensuu.
- Niemi, Iiris & Pääkkönen, Hannu (2002). *Suomalainen arki. Ajankäyttö vuosituhannen vaihteessa*. Tilastokeskus, Helsinki.
- Oksanen, Atte (2006). *Haavautuva minus. Väkivallan barokki kontrolliyhteiskunnassa*. Tampere University Press, Tampere.
- Patomäki, Heikki (2007). *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. WSOY, Helsinki.
- Phillips, David R., Siu, Oi-Ling, Yeh, Anthony G.-O. & Cheng, Kevin H. C. (2005). Ageing and the urban environment. Teoksessa Andrews, Gavin J. & Phillips, David R. (toim.) *Ageing and place. Perspectives, policy, practice*. Routledge, London, 147–163.
- Rabinow, Paul (1989). Kaupunkitilan säätely. Teoksessa Foucault, Michel & Rabinow, Paul *Kaupunki, tila, valta*. Yhdyskuntasuunnittelun laitos, Julkaisuja 16, Tampere, 9–27.
- Saarikangas, Kirsi (2002). Merkityksellinen tila: lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. Teoksessa Syrjämaa, Taina & Tunturi, Janne (toim.) *Eletty ja muistettu tila*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 48–75.
- Shields, Rob (1999). *Lefebvre, love and struggle. Spatial dialectics*. Routledge, London.
- Simmel, Georg (2005). *Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895–1917*. Vastapaino, Tampere.
- Toiskallio, Kalle (1996). Vapaus kaupunkiliikenteen sääntökulttuurissa. *Alue ja ympäristö* 25:2, 34–40.
- Vuolteenaho, Jani (2005). Kaupunkitilan elävöittäminen: jälkimodernin muutoksen megatrendeistä Oulun kävelykadulle. *Terra* 117:2, 91–108.
- Vähämäki, Jussi (1998). Elämänpolitiikka ja biopolitiikka. Teoksessa Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) *Elämänpolitiikka*. Gaudeamus, Helsinki, 128–151.
- Vähämäki, Jussi (2004). Muutos filosofian asiana. Teoksessa Taira Teemu & Väliaho Pasi (toim.) *Vastarintaa nykyisyydelle. Näkökulmia Gilles Deleuzen ajattelun.* Eetos, Tampere, 29–51.
- Vähämäki, Jussi (2009). *Isen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokyykkapitalismissa*. Like, Helsinki.